

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Запорізька політехніка»

М Е Т О Д И Ч Н І В К А З І В К И

до проведення семінарських занять з навчальної дисципліни

«ФІЛОСОФІЯ: ЗАГАЛЬНИЙ КУРС»

для студентів денної форми навчання

Методичні вказівки до проведення семінарських занять з навчальної дисципліни «Філософія: загальний курс» для студентів денної форми навчання / Укл.: О.В. Бондаренко, І.М. Бондаревич, Н.М. Дівочкіна, Є.О. Ємельяненко, В.М. Коваль, О.М. Повзло. – Запоріжжя: НУ "Запорізька політехніка", 2020. – 38 с.

Укладачі: О.В. Бондаренко, професор, д-р філос. наук, завідувач кафедри філософії, І.М. Бондаревич (тема 2.3), доцент, канд. філос. наук, Н.М. Дівочкіна (тема 1.2,1.3), доцент, канд. філос. наук, Є.О. Ємельяненко (теми 1.1, 2.2), доцент, канд. філос. наук, В.М. Коваль (тема 1.4), ст. викладач, О.М. Повзло (тема 1.4), доцент, канд. філос. н.

Рецензент: Нестеренко Г.О., д.філос.н., проф., начальник відділу підготовки програм підвищення кваліфікації Тренінгового центру Української школи урядування в системі НАДС.

Відповідальний за випуск: Бондаренко О.В.

Затверджено на засіданні кафедри філософії,
протокол № 6 від 03.02. 2020 р.

Рекомендовано до видання НМК гуманітарного факультету,
протокол № 6 від 10.06. 2020 р.

ЗМІСТ

Вступ	4
Змістовний модуль 1. Філософія як система знання. Філософія Давнього світу. Класична парадигма західноєвропейського філософствування	5
Семінарське заняття з теми 1.1. Що таке філософія. Коло філософських проблем	5
Семінарське заняття з теми 1.2. Філософія Давнього світу: Давній Схід	10
Семінарське заняття з теми 1.3. Філософія Давнього світу: Античність	15
Семінарське заняття з теми 1.4. Новий час в історії людства. Класична наука як феномен Нового часу	20
Змістовний модуль 2. Філософія сучасного світу та у сучасному світі	26
Семінарське заняття з теми 2.2. Філософія сучасного світу (Новітнього часу) та у сучасному світі	26
Семінарське заняття з теми 2.3. Українська філософія у світовому філософському полілозі	31

ВСТУП

Філософія є нормативною або вибірковою дисципліною гуманітарного спрямування загального циклу підготовки випускників закладів вищої освіти за освітнім ступенем бакалавра, що зорієнтована на формування особистості людини та її світоглядне самовизначення.

Мета курсу філософії – розвиток у студентів інтересу до фундаментальних знань, стимулювання потреби до філософських оцінок історичних подій та фактів дійсності, засвоєння єдності світового історико-культурного процесу при одночасному визнанні різноманіття його форм.

Роль і значення дисципліни «Філософія: загальний курс» у системі сучасної вищої освіти визначається необхідністю формування особистості майбутнього фахівця, що володіє не тільки вузькопрофесійними знаннями, але й орієнтується у досягненнях фундаментальних наук, здатного до оцінки існуючої соціокультурної ситуації з філософських позицій, що вміє використовувати у своїй професійній галузі методологію і досвід раціонального та критичного осягнення дійсності.

Вивчення філософії передбачає формування компетенцій роботи з наративом навчальних матеріалів різного характеру (як текстових, так і візуальних), підручника, хрестоматії або першоджерела, з довідковою та енциклопедичною літературою, володіння навичками реферування навчальної та наукової літератури, вміння логічно формулювати, висловлювати й аргументовано відстоювати власне бачення розглянутих проблем, оволодіння прийомами ведення дискусії, полеміки, діалогу.

Мета даних методичних вказівок – допомогти студентам у підготовці до програмних семінарських занять з дисципліни «Філософія: загальний курс».

У викладанні філософії, поряд з лекцією, важливу роль відіграють семінарські заняття. Підготовка до них становить значну частину самостійної роботи студента. У даній методичній розробці представлені основні форми семінарських занять з дисципліни «Філософія: загальний курс» та рекомендації з організації підготовки до них.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ФІЛОСОФІЯ ЯК СИСТЕМА ЗНАННЯ. ФІЛОСОФІЯ ДАВНЬОГО СВІТУ. КЛАСИЧНА ПАРАДИГМА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ФІЛОСОФСТВУВАННЯ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 1.1 ЩО ТАКЕ ФІЛОСОФІЯ. КОЛО ФІЛОСОФСЬКИХ ПРОБЛЕМ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Філософія (грец. *φίλοσοφία* - «любов до мудрості») – особлива форма пізнання світу, що вивчає найбільш загальні суттєві характеристики і фундаментальні принципи реальності і пізнання, буття людини, відносин людини і світу.

Наука – сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення й систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або суспільства тощо) нових знань про навколишній світ.

Предмет філософії – найбільш загальні та універсальні закони, закономірності і механізми функціонування та розвитку системи «людина – світ» у розрізі складових компонентів цієї системи.

Світогляд – форма відображення у свідомості людини функціональних взаємозв'язків в системі «людина – світ» у розрізі складових компонентів цієї системи.

Діалектика – це єдина логічна теорія, яка з допомогою своїх категорій дає точне уявлення про рух, зміну, розкриває взаємозв'язок речей в об'єктивній дійсності.

Метафізика (серед.-грец. *μεταφυσικά*, від давньо.-грец. *τὰ μετὰ τὰ φυσικά* - «те, що після фізики») – розділ філософії, що займається дослідженнями первинної природи реальності, світу і буття як такого.

Матеріалізм – філософський світогляд, у відповідності до якого матерія, як об'єктивна реальність, є онтологічно первинним началом (причиною, умовою, обмеженням) у сфері буття, а ідеальне (поняття, воля, свідомість і таке інше) – вторинним (результатом, наслідком). Матеріалізм стверджує існування в сфері буття єдиної «абсолютної» субстанції – матерії; всі сутності утворені матерією, а ідеальні явища (у тому числі і свідомість) є процесами взаємодії матеріальних сутностей.

Ідеалізм – протилежний матеріалізму напрям філософії, вихідним принципом якого є твердження, що в основі речей і явищ реальності лежить не матеріальне, а ідеальне, духовна першооснова: світовий розум, ідея, відчуття тощо.

Буття (іноді *Суще*) – одне із найважливіших, найабстрактніших світоглядних понять, до яких дійшло людство у процесі свого інтелектуального розвитку. Поняття буття охоплює поняття існування та реальностей суміжних з ними тем. Протилежністю буття є небуття або ніщо. Буття вивчає розділ філософії, який називають онтологією. Буття можна визначити як усе, що реально існує, як те, що існує як істинне, а не як видиме, як реальність, визначена незалежно від свідомості людини, як загальний спосіб існування людини.

2 Перелік питань, що виносяться на семінарське заняття.

1. Філософія та світогляд.
2. Історичні типи світогляду: міф, релігія, філософія (наука).
3. Філософія як дослідження світоглядних проблем засобами раціонального мислення.
4. Основне коло філософських питань та теми філософських роздумів: світ і людина, сутність і зміст людського існування.
5. Основне питання філософії. Головні напрями у філософії.
6. Філософія та культура.
7. Функції філософії: світоглядна, гносеологічна, методологічна, аксіологічна, прагматична та ін.
8. Соціальна спрямованість філософського знання.
9. Місце й роль філософії у сучасному суспільному житті.

3 Запитання до самоконтролю.

1. Що таке філософія: основні визначення.
2. Охарактеризуйте структуру філософії як системи знань.
3. Які питання відносять до кола філософських проблем?
4. Що становить предмет філософії?
5. Охарактеризуйте історичні типи світогляду.
6. Обґрунтуйте функції філософії.

4 Тести.

1. В якій системі знання немає протиставлення ідеї («духу», «демона») та матерії (тобто неживої речі, яку він робить живою), а

реальність є реальністю, яку безпосередньо бачать, розуміють буквально, якою живуть: а) релігія; б) мистецтво; в) міфологія; г) наука; д) ідеологія; е) філософія.

2. Філософське вчення про буття – це: а) космологія; б) антропологія; в) аксіологія; г) онтологія; д) гносеологія.

3. Філософська категорія для позначення реальності, як такої, що існує сама по собі, поза та незалежно від свідомості емпірично конкретної окремої людини: а) свідомість; б) буття; в) матерія; г) світ; д) людина; е) природа; є) субстанція.

4. Якому типу свідомості властиве вміння дивитись на реальність взагалі, або на якусь область реальності, через призму штучно уведеної абстракції: а) релігія; б) мистецтво; в) наука; г) міфологія; д) філософія.

5. Предмет філософського аналізу виступає у вимірах: а) об'єктивна реальність світу і людини; б) суб'єктивна реальність відношень людини до світу; в) трансцендентна реальність буття світу.

6. Якій трансценденції властива рефлексія: а) релігійна трансценденція; б) містична трансценденція; в) езотерична трансценденція.

7. Для якої форми свідомості є характерною: а) релігійна свідомість; б) художня свідомість; в) натуралістична свідомість; г) буденна свідомість.

8. Які міфи розповідають про походження світу, Всесвіту і богів: а) антропологічні; б) есхатологічні; в) еволюційні; г) креаціоністські.

9. Її концепції не старіють та можуть бути у будь-який час затребувані свідомістю людини і суспільства: а) наука; б) філософія.

10. В якому історичному типі свідомості відношення людини і Бога будуються на основі панування та підкорення: а) міфологія; б) релігія; в) філософія.

11. Який напрямок у філософії абсолютизує природу об'єктивної реальності, недооцінює суб'єктивну реальність та ігнорує трансцендентну реальність: а) матеріалізм; б) ідеалізм; в) дуалізм.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Проблема походження філософії.
2. Філософія як наука.

3. Розкрийте зміст філософської проблеми буття та небуття стосовно світу, стосовно людини.

4. У чому полягає проблема реальності свідомості? Назвіть суттєві ознаки свідомості.

5. Порівняйте історичні типи світогляду за раціонально вибудованою критеріальною основою.

Тематика філософських есе:

1). Мудрість – це ... 2). Матеріалізм чи ідеалізм: що я обираю? 3). Від чого залежить мій світогляд? 4). «Наука – це те, що Ви знаєте, філософія – те, чого не знаєте» (Б.Рассел). 5). «Філософія допомагає залишитись людиною за будь-яких екстремальних обставин» (Л.Сенека).

6 Рекомендована література.

Базова

1. Буслинський В.А. Основи філософських знань. Підручн. / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка. – Львів: Новий Світ, 2010. – 352 с.

2. Губерський Л.В. Філософія: навч. посіб. / Л.В. Губерський. – Київ: Знання, 2012. – 621 с.

3. Бондаревич І.М. Філософія: діалог мислителів, епох, цивілізацій / І.М. Бондаревич. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 252 с.

4. Петрушенко В.Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / Петрушенко В.Л. – Львів: Новий Світ, 2011.

5. Філософія як історія філософії: підручник // А.Бичко, І.Бичко., В.Табачковський, В.Ярошовець. – К.: Центр уч. літератури, 2010. – 648 с.

Допоміжна

1. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В.Андрущенко, М.Михальченко. – Київ: Генеза, 1993. – 255 с.

2. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В.Андрущенко, М.Михальченко. – Вид. 2-е, випр. і доп. – Київ: Генеза, 1996. – 368 с.

3. Андрущенко В. Історія соціальної філософії: (західноєвропейський контекст): підручник / В. Андрущенко. – Київ: ТанDEM, 2000. – 405 с.

4. Берко П. Нова парадигма української філософії / П.Берко. – Львів: ЛДМУ ім. Д.Галицького, 2003. – 302 с.

5. Берко П. Основи філософії : метод. посіб. / П.Берко, М.Небелюк, Н.Федитник. – Дрогобич: Коло, 2004. – 67 с.
6. Бичко А.К. Історія філософії : підручник /А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський. – Київ : Либідь, 2001. – 406 с.
7. Бойченко І.В. Філософія : навч. посіб. для дистанц. навч. / І.В. Бойченко, М.І. Бойченко. – Київ: Ун-т «Україна», 2004. – 212 с.
8. Васянович Г. Філософія: навч. посіб. / Григорій Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 210 с.
9. Горський В.С. Історія української філософії: навч. посіб. / В.С. Горський. – Вид. 4-е. доп. – Київ : Наукова думка, 2001. – 374 с.
10. Захара І. Лекції з історії філософії : [навч. посіб.] / І.Захара. –Львів: ЛБА, 1997. – 398 с.
11. Касьян В.І. Філософія: навч. посіб. / В.І. Касьян. – 5 вид., випр. і доп. – Київ: Знання, 2008. – 347 с.
12. Коваленко А. Філософія : навч.-метод. посіб. для студ. / Анатолій Коваленко. – Львів: ЦПД, 2009. – 106 с.
13. Кондзьолка В.В. Нариси з історії античної філософії / В.Кондзьолка. – Львів: Вид-во ЛДУ ім. І.Франка,1993. – 258 с.
14. Кондзьолка В. Історія Середньовічної філософії: навч. посіб. / В.В.Кондзьолка. – Львів: Світ, 2001. – 218 с.
15. Мазур Л. Дух і плоть. Філософія життя та проблема людської тілесності: монографія / Леонід Мазур. – Львів: [б. в.], 2003. – 377 с.
16. Пазенок В.С. Філософія: навч. посіб. / В.С. Пазенок. – Київ: Академвидав, 2008. – 279 с.
17. Рижак Л. Філософія: підручник / Людмила Рижак. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2013. – 650 с.
18. Старовойт І.С. Філософія: навч. посіб. / І.С. Старовойт, Т.О. Сілаєва, Г.О. Орендарчук. – Тернопіль: Астон, 1997. – 429 с.
19. Федів Ю.О. Історія української філософії : навч. посіб. / Ю.О. Федів, Н.Г. Мозгова. – Київ: Україна, 2000. – 512 с.
20. Філософія: предмет, історія, проблеми: текст лекцій / авт. кол.: А.Ф. Карась, В.В. Кондзьолка, А.І. Пашук [та ін.]. Ч. 1: Від Стародавнього світу до німецької філософії другої половини XVIII-початку XIX ст.. – Львів, 1994. – 230 с.
21. Хамар У.В. Історія філософії: курс лекцій / У.В. Хамар. – Львів: Ініціатива, 2008. – 360 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
2. Інститут філософії ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.filosof.com.ua>.
3. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.
4. Справочные материалы, учебники, хрестоматии, энциклопедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/edu/ref/ref.html>.
5. Стретерн П. Философия за 90 минут [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/stret01/index.htm>.
6. Философия без границ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://platonanet.org.ua>.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 1.2 ФІЛОСОФІЯ ДАВНЬОГО СВІТУ: ДАВНІЙ СХІД

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Духовний канон життя, або *канонічне джерело* – у межах деяких, переважно традиціоналістських цивілізацій, збірка найдавніших, освячених авторитетом, часом і традицією переказів, настанов на життя, міфів, розповідей про богів або божественні об'явлення, що виконує роль нормативу, регулятора життєдіяльності людей в усіх сферах суспільного життя («Веди» у Давній Індії, «П'ятикнижжя» у Давньому Китаї, «Коран» у мусульманських країнах).

Сансара – зафіксовані у текстах «Вед» давньоіндійські уявлення про переселення душі з одного тіла в інше при його зникненні; духовна складова на відміну від тілесної вважається безсмертною. Подальше втілення може підносити або знижувати статус попереднього втілення, залежно від добрих або поганих вчинків людини. Вже у давні часи сансара була усвідомлена скоріше в негативних оцінках, ніж позитивних: нескінченне блукання душі поставало як лише накопичення страждань. Тому всередині I тис. до н.е. у Давній Індії виникли духовні течії (або рухи), що шукали шляхів подолання сансари.

Карма – в уявленнях про сансару – закон універсального причинного зв'язку, згідно з яким все, що здійснює людина (й будь-яка жива істота) під час її актуального існування у певному тілі, становить її життєвий контекст: нічого не губиться, нічого не зникає, тому все погане і все добре впливає на її подальші втілення.

Мокиша – стан вічного щастя і блаженства, звільнення із кругообігу народжень і смертей сансари та всіх страждань й обмежень матеріального існування. Не є посмертною нагородою за праведні вчинки, звільнення досягається у земному житті через подолання несправжнього его й розкриття істинного чистого духу людини.

Брахман – у давньоіндійських уявленнях про світ єдиний духовно-інтелектуальний початок світу.

Атман – індивідуальні, конкретні виявлення Брахмана. Вважається незмінюваною, вічною сутністю у колі перероджень. Означає суб'єктивну першооснову буття, як в індивідуальному, так і в універсальному значенні.

Дао – вихідне поняття філософії даосизму і дуже важливе для духовної культури Китаю. Ієрогліф, що позначає «дао», поєднує знак людини і знак шляху, але це розуміння людського шляху набуває у даосизмі всеохоплюючого смислу: весь Космос постає упорядкованим саме таким чином, що він припускає буття людини та певний тип її поведінки. Отже, дао – закон буття, початок Космосу, життєва доля людини і те, що повинно бути основою правильного людського мислення.

Небо і Земля – у давньокитайських уявленнях про світ універсальні сутності, що виконують оцінювальні та орієнтовні функції: небо – це сфера чистих, ідеальних, правильних, вічних рухів та явищ, земля – сфера змішаних, часткових, кінцевих, неправильних рухів та явищ. Життя людини відбувається у проміжку між Небом та Землею, тому людина розглядається причетною як до ідеального, так і до хаотичного. Самоназва Давнього Китаю – «Піднебесна країна».

Філософська думка Давньої Індії та Давнього Китаю формувалися на засадах провідних ідей канонічних духовних джерел цих давніх країн, активно їх використовувала, але йшла далі в їх раціоналізації та проясненні; врешті-решт у межах цих філософій були розроблені оригінальні концепції світобудови, природи людини, її життєвих завдань, людської долі та засад людських взаємин у

суспільстві. Ці концепції запровадили у філософське мислення цілу низку фундаментальних понять, які й дотепер виграють важливу роль.

Індійська філософія тривалий час перебувала у лоні міфології, пізніше тісно переплітається із релігійними течіями. Про буддизм важко сказати, чи він є філософією, чи релігією. Даосизм і конфуціанство у Китаї, виникнувши як філософські системи, трансформуються на релігійні течії.

2 Перелік питань, що виносяться на семінарське заняття.

1. Значення проблеми співвідношення західного та східного типу цивілізацій для розуміння процесів сучасного життя та розвитку філософії.

2. Канонічні джерела Давньої Індії та їх світоглядні ідеї. Філософські школи Давньої Індії.

3. Канонічні джерела Давнього Китаю та їх світоглядні ідеї. Філософські школи Давнього Китаю.

3 Запитання до самоконтролю.

1. У чому полягає філософсько-світоглядне значення проблеми «Схід-Захід» в її сучасному окресленні?

2. Якими є історичні аспекти тлумачення культури у контексті проблеми співвідношення західного та східного типу цивілізацій, та перспективи на майбутнє щодо цієї проблеми?

3. Надайте порівняльний аналіз вихідних особливостей західного та східного типу філософствування.

4. Філософські ідеї Давньої Індії та їх сучасне значення.

5. Сучасна оцінка вихідних філософських ідей буддизму.

6. Сучасна оцінка основних ідей конфуціанства.

7. Сучасна оцінка провідних ідей даосизму.

4 Тести.

1. Одна з найдавніших філософських шкіл Давнього Китаю – це: а) йога; б) джайнізм; в) чарвака-локаята; г) конфуціанство.

2. Дослідженням чого займалася школа санкх'я: а) атомів; б) натурфілософії; в) обчислення, точного знання; г) суцього.

3. Духовний канон Давнього Китаю має назву: а) Упанішади; б) Веди; в) Притчі; г) «У-цзін».

4. Що означає термін «Будда»: а) камінь; б) мудрець; в) Шак'ямуні Гаутама; г) Просвітлений.

5. Скільки шляхетних істин сформулював Будда: а) дві; б) десять; в) чотири; г) дванадцять.

6. Канонічні джерела Давньої Індії – це: а) У-цзін; б) П'ятикнижжя; в) Веди; г) Книга Змін.

7. Яка з інтерпретацій пари понять «Інь-Ян» не належить до давньокитайської філософії: а) добро-зло; б) чоловіче-жіноче; в) правитель-підлеглий; г) Небо-Земля.

8. Скільки років (сходинок) передбачає шлях звільнення від страждань у Будди: а) один; б) десять; в) шість; г) вісім.

9. Канонічним джерелом Давнього Китаю прийнято вважати: а) Книга історії; б) Книга віршів; в) П'ятикнижжя; г) Книга молитов.

10. Які філософські ідеї досліджувала школа вайшешиків: а) космології; б) ідеології; в) атомізму; г) скептицизму.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Порівняльний аналіз вихідних особливостей західного та східного типу філософствування.

2. Окресліть основні світоглядні ідеї «Вед» як духовного канону Давньої Індії.

3. Охарактеризуйте основні ідеї та ідейні здобутки провідних філософських шкіл Давньої Індії.

4. Охарактеризуйте основні ідеї та ідейні здобутки провідних філософських шкіл Давнього Китаю.

5. Окресліть світоглядні ідеї давньокитайського «П'ятикнижжя».

6. Яке місце у китайській філософії посідає вчення Лао-цзи.

7. Школа служилих людей (конфуціанців).

8. Школа даосистів та її центральна категорія дао.

9. Школа прихильників інь та ян (натурфілософи).

6 Рекомендована література.

Базова

1. Габрієлян О.А. Філософія історії: підруч. [Текст] / О.А. Габрієлян, І.І. Кальной, О.П. Цветков. – Київ: Академвидав, 2010. – 213 с.

2. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів [Текст] / За ред. Л.В. Губерського. – Харків: Фоліо, 2013 – 510 с.

3. Причепій Є.М. Філософія: підручник – 3-тє вид., стер. [Текст] / Є.М. Причепій, А.М. Черній., Л.А.Чекаль. – К.: Академвидав, 2009. – 592 с.

4. Історія філософії: Підручник [Текст] / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський В.Г. – Київ: Либідь, 2001. – 408 с.

5. Чекаль Л.А. Філософський практикум: Навчально-метод. посібник [Текст] / Л.А. Чекаль, А.М. Черній. – Київ: Аграрна наука, 1998. – 200 с.

Допоміжна

1. Аблеев С.Р. Философия в схемах и таблицах: учебн. пос. для вузов [Текст] / С.Р. Аблеев – М.: Высшая школа, 2004. – 207 с.

2. Блинников Л.В. Великие философы: словарь-справочник [Текст] / Л.В. Блинников. – М.: Логос, 1997.

3. Губернський Л.В. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. [Текст] / Л.В. Губерський. – Київ: Знання, 2009.

4. Основи філософії: підруч. [інтегр. кредит.-модул. курс для студ. вищ. навч. закл.] [Текст] / за ред. Л.М. Нікітіна. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – 323 с.

5. Волинка Г.І. Філософія стародавності і середньовіччя в освітньому контексті: Навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. [Текст] / Г.І.Волинка. – Київ: Вища освіта, 2005. – 544 с.

6. Сутра сердца Праджня-парамиты ок. 6-7 вв. н.э. – Торчинов Е.А. Введение в буддологию. Курс лекций. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 231-234.

7. Элиаде М. Йога: свобода и бессмертие. – Киев: «София», 2000. – 400 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.

2. Інститут філософії НАНУ ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.filosof.com.ua>.

3. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 1.3 ФІЛОСОФІЯ ДАВНЬОГО СВІТУ: АНТИЧНІСТЬ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Фізис (або *фюзис*) – з давньогрец. природа – у вихідному значенні те, що становить основу будь-чого, що довільно, без впливу ззовні, діє, проявляє активність, зростає, розширюється, породжує свої різноманітні прояви.

Архе – з давньогрец. початок – перший, вихідний головний пункт; засада. У давньогрецькій філософії – універсальний початок усього сущого.

Атом – дослівно-неподільний, неруйнівний; найменша частинка речовини, яка не підлягає ніяким змінам; за Демокритом, наявність такої частинки є запорукою незнищуваності світу.

Космос – з давньогрецької: порядок, краса, влаштування, оздоблення; розуміння Всесвіту як розумно та закономірно впорядкованого.

Ідея (або *ейдос*) – дослівно: вид, вигляд; основне поняття філософії Платона, що позначає внутрішню неподільну цілість будь-чого, завершену, одвічну його сутність; за дещо модернізованим тлумаченням – сукупність необхідних та достатніх елементів будь-якого явища або його конструктивний принцип.

Ноос (або *Нус*) – з давньогрец. розсудок, розум, мудрість; у давньогрецькій філософії – Світовий розум, розпорядник та впорядник усього сущого у світі.

Атараксія – незворушність, безпристрасність; у школах завершального циклу античної філософії – душевний стан, до якого повинен спрямовувати своє самовдосконалення прихильник мудрості.

Натурфілософський етап розвитку давньогрецької філософії: проблеми першопочатку (Фалес, Піфагор, Парменід, Геракліт) та взаємозв'язку руху та матерії (Емпедокл, Анаксагор, Демокрит).

Класичний період давньогрецької філософії (софісти, Сократ).

Антична класика у пошуках обґрунтування ідеального у філософських системах Платона й Аристотеля.

Еллінізм як завершальний етап розвитку античної філософії (епікуреїзм, скептицизм, стоїцизм, неоплатонізм).

Мілетська школа (іонійська школа натурфілософії) – філософська школа, заснована Фалесом у Мілеті, грецькій колонії у Малій Азії (перша половина VI ст. до н.е.).

Елеати – представники давньогрецької філософської школи VI-V ст. до н.е., яка виникла у м. Елея (звідси й назва). Елеати вперше протиставили мислення чуттєвому сприйняттю.

Піфагореїзм – напрям у давньогрецькій філософії, який абсолютизував поняття числа і проголошував його першоосновою світу та сутністю речей.

Софісти – давньогрецькі мудреці V-IV ст. до н.е., які були мандрівними експертами з різних галузей, включаючи ораторство, граматику, етику, літературу, математику, елементарну фізику. Вони не формували якусь певну школу, але мали певні спільні інтереси. Їх освітньо-виховна програма базувалася на твердженні, що чесноті можна навчити. Через їх супротивника Платона, вони набули поганой слави – філософських шахраїв, більш зацікавлених у грошах і престижі аніж у правді. У римський період термін софіст означав просто вчителя риторики. Слово «софізм» означає міркування, побудовані таким чином, що містять навмисне допущену помилку і, звичайно, приводить до хибних висновків. Часто диспути софістів перетворювалися на безрезультатні суперечки, звідки й одіозне значення «софіст» як людина (оратор), що готова за допомогою будь-яких прийомів захищати певні тези, не враховуючи об'єктивну істинність чи хибність цих тез.

Платон (427-347/348 до н.е.) – давньогрецький мислитель; поряд з Піфагором, Парменідом і Сократом – родоначальник європейської філософії; глава філософської школи Академія. Платон чітко продумав і письмово зафіксував два свої грандіозних проекти: ідеальний державний устрій і законодавство, якому «навіть чи коли-небудь випаде зручний випадок для здійснення» («Закони»). Створена ним філософська школа, яку він протиставив софістичним і риторичним школам, – єдина, що проіснувала до кінця Античності (закрита едиктом Юстиніана у 529 р).

Аристотель (384-322 до н.е.) – давньогрецький універсальний вчений, філософ і логік, засновник класичної (формальної) логіки. Народився у м. Стагіра. У 367-347 рр. до н.е. вчився в Академії Платона в Афінах, у 343-335 рр. до н.е. був вихователем сина царя

Македонії Філіппа, Олександра. У 335 р. до н.е. повернувся до Афін, де заснував свою філософську школу – перипатетиків.

Кініки (від грец. κύνος «собака»), *кінізм* – одна з найбільш відомих і значних давньогрецьких філософських шкіл IV ст. до н.е. Кініки виражали настрої демократичних прошарків сучасного їм рабовласницького суспільства. Основою щастя і благодаті вони вважали нехтування суспільних норм, відмову від багатства, слави, усіх чуттєвих задоволень, досягнення незалежності і внутрішньої свободи особистості.

Епікур (341-270 до н. е.) заснував філософську школу в Афінах *епікурейство*, використовуючи головні положення філософії Демокрита (вчителем Епікура був послідовник Демокрита Навсіфан). Водночас Епікур створює зовсім нову атомістичну теорію: у Демокрита рух атомів здійснюється у порожнечі винятково за законом падіння тіл під власною вагою, тоді як у Епікура – поряд з дією закону падіння з'являється ще один чинник – атом виявляє властивість «самочинного відхилення» від «лінії необхідності».

Стоїцизм (грец. stoa - портик в Афінах, де збиралися стоїки) – напрям давньогрецької філософії епохи еллінізму, який, зосереджуючись на етичних проблемах, проповідував незворушність, відстороненість від бід і радощів життя.

Скептицизм (грец. skeptikos - той, що розглядає, досліджує) – філософські погляди, які сповідують сумнів у можливості досягнення істини, здійснення ідеалів.

Неоплатонізм – напрям античної філософії, що систематизував вчення Платона, поєднавши його з ідеями Аристотеля щодо єдиного абсолюту та ієрархічної будови буття.

2 Перелік питань, що виносяться на семінарське заняття.

1. Натурфілософський етап розвитку давньогрецької філософії: проблема першопочатку (Фалес, Піфагор, Парменід, Геракліт) та взаємозв'язку руху та матерії (Емпедокл, Анаксагор, Демокрит).

2. Класичний період давньогрецької філософії (софісти, Сократ).

3. Антична класика у пошуках обґрунтування ідеального у філософських системах Платона й Аристотеля.

4. Еллінізм як завершальний етап розвитку античної філософії (епікуреїзм, скептицизм, стоїцизм, неоплатонізм).

3 Запитання до самоконтролю.

1. Розкрийте співвідношення понять «антична філософія» та «давньогрецька філософія».
2. Проаналізуйте основні напрямки розвитку ідей в античній натурфілософії.
3. Прокоментуйте позитивні та негативні сторони діяльності давньогрецьких софістів.
4. Охарактеризуйте основні здобутки філософської діяльності Сократа.
5. Порівняйте ідей Платона та Аристотеля, обґрунтуйте свої висновки.
6. Поясніть особливості та здобутки філософських шкіл пізньої античної філософії.

4 Тести.

1. Які ідеї репрезентують філософське вчення стоїків: а) байдужість до істини; б) людина народжена для щастя, що досягається апатією; в) етичне вчення фаталістичного характеру; г) незворушність, відстороненість від бід і радостей буття.
2. Представником якого філософського напрямку є Платон: а) матеріалізму; б) ідеалізму; в) реалізму; г) номіналізму.
3. Кого із давньогрецьких мислителів вважають засновником античної філософії: а) Фалеса; б) Піфагора; в) Парменіда; г) Геракліта.
4. Хто з античних мислителів був атомістом: а) Геракліт; б) Епікур; в) Демокрит; г) Платон.
5. Хто, на думку Платона, повинен бути правителем ідеальної держави: а) ремісники; б) землероби; в) філософи; г) народ.
6. Хто є автором філософської теорії ідей: а) Сократ; б) Демокрит; в) Платон; г) Аристотель.
7. Хто із філософів вважав першоосновою вогонь: а) Парменід; б) Анаксимен; в) Геракліт; г) Протагор.
8. Кому належить вислів «людина є мірою всіх речей»: а) Епікур; б) Парменід; в) Демокрит; г) Протагор.
9. Хто із названих філософів розпочав «лінію матеріалізму» у філософії: а) Геракліт; б) Демокрит; в) Сенека; г) Платон.

10. Натурфілософія – це філософія: а) руху; б) свідомості; в) природи; г) пізнання.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Феномен античної філософії в європейській історії.
2. Умови та чинники формування античної філософії.
3. Значення ідей античної натурфілософії для сучасної філософії та науки.
4. Оцінка ролі софістів у розвитку античної філософії та культури: позитивне та негативне в їх діяльності.
5. Життя та філософська діяльність Сократа.
6. Філософське вчення Платона.
7. Вихідні ідеї філософії Аристотеля.
8. Здобутки філософських шкіл пізньої античної філософії.
9. Впливи античної філософії на розвиток української філософської думки та культури.

6 Рекомендована література.

Базова

1. Андрущенко В. Вступ до філософії. Великі філософи: навч. посібн. [Текст] / В. Андрущенко. – Харків: ТОВ "РИФ", 2005. – 512 с.
2. Волинка Г.І. (гол. ред.) Читанка з філософії. У 6 книгах. Книга 1. Філософія стародавнього світу. – Київ: Довіра, 1992. - 203 с.
3. Габріелян О.А. Філософія історії: підруч. [Текст] / О.А. Габріелян, І.І. Кальной, О.П. Цветков. – Київ: Академвидав, 2010. – 213 с.
4. Причепій Є.М. Філософія: підручник – 3 вид., стер. [Текст] / Є.М. Причепій, А.М. Черній, Л.А. Чекаль. – Київ: Академвидав, 2009. – 592 с.
5. Історія філософії: Підручник [Текст] / Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. – Київ: Либідь, 2001. – 408 с.
6. Чекаль Л.А. Філософський практикум: Навчально-методичний посібник. [Текст] / Л.А. Чекаль, А.М. Черній. – Київ: Аграрна Наука, 1998. – 200 с.

Допоміжна

1. Блинников Л. В. Великие философы: словарь-справочник [Текст] / Л.В. Блинников. – М.: Логос, 1997.

2. Всемирная энциклопедия: Философия XX век [Текст]/ А.А. Грицанов. – Мн.: Харвест, Совр. лит., 2002. – 976 с.
 3. Губернский Л.В. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. [Текст] / Л.В. Губерський. – К.: Знання, 2009.
 4. Драч Г.В. Рождение античной философии и начало антропологической проблематики. – М.: Гардарики, 2003. – 318 с.
 5. Волинка Г.І. Філософія стародавності і середньовіччя в освітньому контексті: Навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Г.І.Волинка. – Київ: Вища освіта, 2005. – 544 с.
 6. Платон, Ион, Протагор и другие диалоги. – СПб.: Наука, 2014. – 432 с.
 7. Пролеев С.В. История античной философии. – М., 2001. – С. 324-341.
 8. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии. – М., 2002.
 9. Ямвлих. О Пифагоровой жизни / Пер. с древнегреч. И.Ю. Мельниковой. – М.: Алетея, 2002. – 192 с.
- Інформаційні ресурси*
1. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
 2. Інститут філософії НАНУ ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.filosof.com.ua>.
 3. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.
 4. Бібліотека Гумер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/index_philos.php.
 5. Платонанет Библиотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/2.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 1.4 НОВИЙ ЧАС В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА. КЛАСИЧНА НАУКА ЯК ФЕНОМЕН НОВОГО ЧАСУ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Агностицизм – філософський принцип, згідно з яким абсолютна істина щодо метафізичних питань (про Бога, душу і все, що виходить

за межі чуттєвого досвіду) недосяжна, людина може досягнути лише відносну часткову істину про те, що дане в її чуттєвому досвіді.

Антиномія – очевидна суперечність між двома твердженнями, кожне з яких однаковою мірою можна логічно довести у даній системі. І.Кант вважав, що розум людини не може вийти за межі чуттєвого досвіду та пізнати ріс-у-собі, а тому впадає у протиріччя.

Антиклерикалізм – суспільно-політичний рух, спрямований на ослаблення політичного та соціально-економічного впливу церкви на суспільство.

Апостеріорі – у теорії пізнання знання, що набувається через досвід.

Апріорі – у теорії пізнання знання, що наявні у свідомості й існують до досвіду.

Гілозоїзм (від грец. hyle - речовина, матерія і zoo - життя) філософське вчення, за яким здатність відчувати нібито притаманна всій матерії.

Дедуція – метод виведення висновків про одиничний індивідуальний випадок на основі знання про загальне.

Деїзм – філософський принцип, згідно з яким Бог створив механізми природи, але не втручається у подальше життя світу.

Діалектика – 1) метод дискусії, «мистецтво сперечатись» у давньогрецькій філософії; 2) теорія розвитку, розроблена Г.Гегелем.

Емпіризм – напрямок у теорії пізнання, що визнає чуттєвий досвід за початкове знання та вважає, що зміст знання може розумітись як опис цього досвіду, або зводиться до нього.

Імператив – (лат. владний, наказовий) – вимога, наказ, закон. У І.Канта – загальнозначуща моральна вимога на противагу особистому принципу (максимі).

Індукція – метод виведення висновків про загальне на основі дослідження окремих індивідуальних випадків.

Ірраціоналізм (лат. irrationalis - нерозумний, несвідомий) – філософське вчення, згідно з яким розумові як основному видові пізнання протиставляються інстинкт, віра, інтуїція.

Картезіанство – вчення французького філософа, математика Р.Декарта (латинізоване ім'я Cartesius - Картезій, звідси і назва).

Матеріалістична діалектика – визначає первинність матерії та вторинність свідомості, філософське поняття «матерія» і природно-наукові уявлення про неї, співвідношення матерії і руху, тлумачення

простору і часу як форм існування матерії, а також відповідні положення про пізнання світу, об'єктивної, абсолютної і відносної істини, про роль практики у пізнанні й т. ін.

Механіцизм – принцип, згідно з яким пояснення всього розмаїття процесів й явищ (біологічних, соціальних тощо) зводиться до простих законів механіки.

Модус (лат. *modus* - міра, спосіб) – властивість предмета, притаманна йому лише в деяких станах, на відміну від атрибута невід'ємної властивості предмета у всіх його станах.

Монада (грец. *monas* - одиниця, неподільне) – в деяких філософських системах найпростіша неподільна замкнена єдність, першооснова.

Наука – система знання про світ, коли розуміння світу здійснюється шляхом отримання та теоретичної систематизації об'єктивних знань про дійсність.

Раціоналізм – філософський напрямок, згідно з яким джерелом знання є розум людини (логічне мислення).

Сенсуалізм (лат. *sensualis* - чуттєвий, від *sensus* - почуття, відчуття) – напрямок у теорії пізнання, який визнає відчуття єдиним джерелом знань. Протилежний раціоналізмові.

Свобода – спроможність і можливість людини діяти відповідно до своїх інтересів та цілей в умовах наявності вибору. Свобода пов'язана з відповідальністю людини за свої дії та інше. Свобода без відповідальності перетворюється у свавілля.

Субстанція – одне з фундаментальних понять онтології, що дозволяє зводити чуттєву множинність та мінливість властивостей до чогось постійного та самостійно існуючого.

Трансцендентальний – той, що зумовлює можливість пізнання.

Трансцендентний – той, що лежить поза межами свідомості й пізнання.

2 Перелік питань, що виносяться на семінарське заняття.

1. Передумови формування та основні ідеї філософії Нового часу: емпіризм та англійська філософська традиція: вчення Ф.Бекона (програма «великого відновлення наук»; вчення про «ідоли»); філософські погляди Т.Гоббса; сенсуалізм Дж.Локка; суб'єктивно-ідеалістичний підхід Дж.Берклі та агностицизм Д.Юма.

2. Раціоналістичний напрямок у філософії Нового часу: Р.Декарт (принцип методологічного сумніву; теза «*cogito ergo sum*»; вчення про «вроджені ідеї»); вчення про субстанцію (Р.Декарт, Б.Спіноза, Г.Ляйбніц).

3. Філософія Просвітництва і французького матеріалізму XVIII ст.: пояснення природи; проблема сутності людини; концепція суспільної угоди і розподілу влади.

4. Філософія І.Канта: космогонічна гіпотеза; основні підходи теорії пізнання; проблеми етики та поняття категоричного імперативу.

5. Філософія Г.Гегеля: філософська система, її основні складові та принципи формування; вчення про діалектичний метод.

6. Особливості філософських систем Л.Фейєрбаха, К.Маркса та Ф.Енгельса: характеристика антропологічного матеріалізму Л.Фейєрбаха; матеріалістичне розуміння історії К.Маркса; теорія відчуження.

7. Класична наука як феномен Нового часу: людина як гносеологічний (той що пізнає) суб'єкт у науковій картині світу («*cogito ergo sum*» Р.Декарта); теоретичний та емпіричний рівні класичної науки; гносеологічний оптимізм епохи Нового часу.

3 Запитання до самоконтролю.

1. На який аспект значимості освіченості звертає увагу Ф.Бекон – освіченість має важливе значення у першу чергу для саморозвитку особистості чи для суспільства?

2. Як Т.Гоббс розрізняє способи пізнання у філософії та у природничих науках?

3. Як пояснити різницю між свободою та необхідністю за Б.Спінозою?

4. Які завдання та цілі визначають Ф.Бекон і Р.Декарт для «нової» філософії (та «нової» науки)?

5. Чому І.Кант виділяв три пізнавальні здатності людини?

6. У чому полягає діалектичний характер філософії Г.Гегеля?

8. Обґрунтуйте основні принципи філософії марксизму?

4 Тести.

1. Головна проблема філософії Нового часу – це: а) проблема універсалій; б) розробка й обґрунтування методів наукового пізнання;

в) проблема змістовності людського життя; г) розробка й обґрунтування способів перетворення суспільства.

2. Філософія, яка стверджує пріоритет розуму у пізнанні та діяльності людини – це: а) сенсуалізм; б) емпіризм; в) містицизм; г) раціоналізм.

3. Сенсуалізм – це напрям, який вважає єдино істинним джерелом знань: а) розумовий досвід; б) інтелектуальну інтуїцію; в) практику; г) чуттєвий досвід; д) досвід авторитетного знання.

4. Філософські ідеї щодо людської свідомості як «чистої дошки» належить: а) Г.Ляйбніцу; б) Б.Паскалю; в) Дж.Локку; г) Ф.Бекону.

5. Автор вчення про «вроджені ідеї» – а) Ф.Бекон; б) Т.Гоббс; в) Р.Декарт; г) Дж.Локк; д) Б.Паскаль.

6. «Річ-у-собі» за І.Кантом – це: а) світ, пізнаний людиною; б) світ, який підлягає людській практиці; в) світ поза межею людського досвіду; г) світ людської свідомості.

7. Агностицизм – це: а) заперечення можливості людської діяльності; б) заперечення можливості людського пізнання; в) заперечення можливості усвідомлення себе; г) заперечення можливості щастя.

8. «Філософією totoжності» прийнято називати філософські погляди: а) Й.Фіхте; б) Ф.Шеллінга; в) І.Канта; г) Г.Гегеля.

9. Тріада «теза – антитеза – синтез» належить творчості: а) І.Канта; б) Ф.Шеллінга; в) Л.Фейєрбаха; г) Г.Гегеля.

10. Який метод філософії найповніше розвинув Г.Гегель: а) структуралізм; б) герменевтика; в) метафізика; г) діалектика.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Класична наука доби Нового часу: зміст та форми презентації.

2. Вчення Т.Гоббса про державу і право.

3. Географічний детермінізм Ш.Монтеск'є.

4. Проблема об'єктивності істини в емпіризмі (Ф.Бекон, Дж.Локк).

5. Суб'єктивна гносеологія Дж.Берклі та Д.Юма.

6. Обґрунтування класичного розуміння прав і свобод людини у філософії Дж.Локка.

1. Співвідношення права і категоричного морального імперативу у філософській системі І.Канта.
7. Вчення про громадянське суспільство Г.Гегеля.
8. Роль філософії Й.Фіхте у філософській традиції.
9. Г.Гегель про роль особистості та народних мас в історії.
10. Марксизм у контексті світової історії та культури.

6 Рекомендована література.

Базова

1. Бондаревич І.М. Філософія: діалог мислителів, епох, цивілізацій: навчальний посібник. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 252 с.
2. Бохенский Ю.М. Современная европейская философия. – М.: Научный мир, 2000. – 256 с.
3. Булатов, М.О. Філософський словник. – Київ: Стилос, 2009. – 575 с.
4. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін С.М. Основи філософських знань: підручник. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 1028 с.
5. Губерський Л.В., Надольний І.Ф., Андрущенко В.П., Розумний В.П., Бойченко В.П. Філософія: навч. посібник. – 5 вид., випр. і доп. – Київ: Вікар, 2005. – 457 с.

Допоміжна

1. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
2. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. – Київ: Книга, 2005. – 528 с.
3. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посібник / за ред. акад. НАНУ Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 621 с.
4. Свідзинський А. Синергетична концепція культури. – Луцьк: Вежа, 2009. – 696 с.
5. Нарский И. С. Западно-Европейская философия XVIII в. (краткое введение). – 5 -е изд. – М.: ГЛК, 2004. – 302 с.
6. Хофмайстер Х. Что значит мыслить философски? Поиск фундамента всего знания и всего сущего. / Пер. с нем. – СПб.: Изд. СПб., 2006. – 446 с.

Інформаційні ресурси

1. Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. В 4 т. Т. 3. От Возрождения и до Канта. Пер. с итал. С.А.Мальцевой. С-Пб.: Пневма, 2002. 880 с. // Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Reale_ZapFil/Revival/Index.php.

2. Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. В 4 т. Т. 4. От романтизма до наших дней. Пер. с итал. С.А.Мальцевой. СПб.: Пневма, 2003. 880 с. // Режим доступу: http://yanko.lib.ru/books/philosoph/reale_antiseri-1-2_tom-antic-srednevekovie-2003-8l.pdf.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОГО СВІТУ ТА У

СУЧАСНОМУ СВІТІ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 2.2

ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОГО СВІТУ (НОВІТНЬОГО ЧАСУ)

ТА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Абсурд (від лат. *absurdus* - не милозвучний) – безглуздість, нісенітниця, те, що суперечить здоровому глузд; також незвичайний, нелогічний, дивний випадок або феномен, що не має сенсу, значення у розумінні людини та вважається протиріччям.

Волюнтаризм (лат. *voluntas* - воля) – течія у філософії, що визнає волю особливою, надприродною силою, що лежить в основі буття як в цілому, так й індивідуального.

Герменевтичне коло – метафора, що описує взаємообумовленість пояснення та інтерпретації з одного боку, і розуміння – з другого. Герменевтичне коло постає альтернативою панівній логоцентричній моделі пізнання. Лише одночасне бачення одиничного, особливого й загального дозволяє наблизитися до адекватного прочитання тексту, де розуміння стає незавершеною діяльністю, підхопленою хвилями циркуляції до цілого.

Екзистенція – центральне поняття екзистенціалізму, унікальна особистісна сутність людини, що втілює у собі духовну, психоемоційну неповторність особи.

Інтенціональність (лат. intentio - намір, прагнення) – властивість свідомості бути спрямованою на деякий об’єкт.

Ірраціоналізм – (лат. irrationalis - несвідоме, нерозумне) – філософські течії, що проголошують верховенство чуттєвого початку і роблять його основною характеристикою як самого світу, так і світосприйняття.

Ноосфера (νόος - розум і σφαῖρα - сфера) – сфера розуму; сфера взаємодії суспільства та природи, в межах якої розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку (ця сфера позначається також термінами «антропосфера», «біосфера», «біотехносфера»).

Сцієнтизм – загальна пейоративна назва світоглядної позиції, яка вбачає у науковому знанні вищу культурну цінність та основоположний чинник взаємодії людини і світу.

Антисцієнтизм – світоглядна позиція, що протистоїть сцієнтизму, та полягає у критичному ставленні до науки, її положенню у культурі та її можливостям пізнання; різниться за мірою критичності від поміркованого до ворожого.

Феноменологічна редукція – процедура «очищення» свідомості від «природної установки» («натуралізму» і «психологізму») у феноменологічній філософії Е.Гуссерля (типологічно близька до т. зв. «методу сумніву» Р.Декарта). Редукція – це знаряддя, яке допомагає краще зрозуміти й описати дію свідомості.

2 Перелік питань, що виносяться на семінарське заняття.

1. Загальні особливості напрямів новітньої філософії.
2. Фрейдизм та психоаналіз.
3. Феноменологія.
4. Філософія життя.
5. Екзистенціалізм.
6. Герменевтика.
7. Позитивізм та його напрямки.
8. Марксизм і неомарксизм.
9. Релігійна філософія Новітнього часу.

3 Запитання до самоконтролю.

1. Систематизуйте умови виникнення та особливості сучасної філософії.

2. Систематизуйте характерні риси та напрями неklasичної та постнеklasичної філософії.

3. Основні представники філософії життя, їх концепції та ключові концепти.

4. Психоаналітична філософія: фрейдизм та неофрейдизм.

5. Екзистенціалізм, його представники та варіації.

6. Позитивістський напрям у філософії та етапи його розвитку.

7. Феноменологія та герменевтика.

4 Тести.

1. Містика ХХ ст. – це: а) розбудована на наукових засадах; б) доводить можливість зв'язку з космічними силами; в) висловлює думки про зверхність «арійської раси»; г) сприяла у 1960-ті рр. підприємницькій діяльності; д) боролася з рухом хіпі.

2. Сучасна релігія: а) засуджує насилля; б) закликає до міжконфесійних конфліктів; в) розв'язує екологічні проблеми; г) намагається спростити обряди; д) виступає за пріоритет розуму над вірою.

3. Раціоналізм у новітній філософії: а) відкидає наукові досягнення; б) досліджує негативні тенденції розвитку науки і техніки; в) замислюється над майбутнім людства; г) спрямований на взаємопорозуміння різних народів; д) заперечує розв'язання проблем мови та свідомості.

4. Філософія мови досліджує: а) мову як основу соціальної пам'яті; б) творчу силу мови; в) роль мови в різних життєвих ситуаціях; г) правила правопису; д) можливість позбутися мовних двозначностей і недоречностей.

5. Герменевтика пояснює: а) підхід до вивчення природи та суспільства має бути різним; б) людина не є частиною того, що вона пізнає; в) вивчаючи текст, слід мати і загальне, і часткове уявлення про нього; г) авторові у тексті місця немає; д) толерантність – умова людського порозуміння.

6. Феноменологія навчає: а) сучасне життя свідомості не прояснює; б) щоб не помилятися, треба мати «чисту свідомість»; в) головне судити, а не знати; г) слід завжди шукати порозуміння; д) люди не можуть жити без конфліктів.

7. Позитивізм: а) має три етапи розвитку; б) вважає, що слід розвивати філософію; в) переконує, що позитивне знання – наукове; г) загальною мовою повинна бути мова науки; д) постпозитивізм захищає наукове знання.

8. Філософія техніки пояснює: а) техніка – головне у суспільному розвитку; б) машини ніколи не вийдуть з-під влади людей; в) є межа використання технічних засобів; г) інформація – категорія вічна; д) комп'ютеризація не відчужує людей.

9. Основні ідеї неопозитивізму такі: а) філософія має піддавати аналізу мову науки; б) мова – головний засіб позитивного сприйняття світу; в) основним принципом пізнання є верифікація (порівняння висловлювань з фактами); г) більшість загальнолюдських проблем мають бути включені у філософію; д) філософія має бути очищена від ускладненої мови.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. У чому полягає проблема тотожності мислення та буття в філософській теорії пізнання?
2. Зробіть порівняльний аналіз проблеми істини в філософії та в науці.
3. Обґрунтуйте проблематику смерті, безсмертя та проблеми сенсу життя крізь призму різних галузей філософії.
4. Філософія як ідеологія у XX та XXI століттях.
5. Філософія як гуманітарне знання планетарного масштабу.
6. Філософія як мистецтво: митці-філософи Новітньої доби.
7. Філософія як трансценденція: містичні мотиви у Новітній філософії.
8. У чому полягає проблематичність людського буття? Буття, життя та існування людини – у чому різниця?

6 Рекомендована література.

Базова

1. Буслинський В.А. Основи філософських знань. Підручн. / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка. – Львів: Новий Світ, 2010. – 352 с.
2. Губерський Л.В. Філософія: навч. посіб. /Л.В. Губерський. – Київ: Знання, 2012. – 621 с.
3. Бондаревич І.М. Філософія: діалог мислителів, епох, цивілізацій / І.М. Бондаревич. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 252 с.

4. Петрушенко В.Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / В.Л. Петрушенко. – Львів: Новий Світ, 2011.

5. Ярошовець В.І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму. Підручн. / В.І. Ярошовець. – К.: Знання України, 2010. – 214 с.

Допоміжна

1. Андрущенко В. Історія соціальної філософії: (західно-європейський контекст): підручник / В.Андрущенко. – Київ: Тандем, 2000. – 405 с.

2. Берко П. Нова парадигма української філософії / П.Берко. – Львів: ЛДМУ ім. Д.Галицького, 2003. – 302 с.

3. Берко П. Основи філософії: метод. посіб. / П.Берко, М.Небелюк, Н.Федитник. – Дрогобич: Коло, 2004. – 67 с.

4. Бичко А. К. Історія філософії: підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський. – Київ : Либідь, 2001. – 406 с.

5. Бойченко І.В. Філософія : навч. посіб. для дистанц. навч. / І.В. Бойченко, М.І. Бойченко. – Київ: Ун-т «Україна», 2004. – 212 с.

6. Васянович Г. Філософія: навч. посіб. / Григорій Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 210 с.

7. Горський В.С. Історія української філософії: навч. посіб. / В.С. Горський. – Вид. 4-е. доп. – Київ: Наукова думка, 2001. – 374 с.

8. Касьян В.І. Філософія: навч. посіб. / В.І. Касьян. – 5-те вид., випр. і доп. – Київ: Знання, 2008. – 347 с.

9. Коваленко А. Філософія: навч.-метод. посіб. для студ. / Анатолій Коваленко. – Львів: ЦПД, 2009. – 106 с.

10. Кондзьолка В. Історія Середньовічної філософії: навч. посіб. /В.В. Кондзьолка. – Львів: Світ, 2001. – 218 с.

11. Мазур Л. Дух і плоть. Філософія життя та проблема людської тілесності: монографія / Леонід Мазур. – Львів: [б. в.], 2003. – 377 с.

12. Пазенок В. С. Філософія: навч. посіб. / В.С. Пазенок. –Київ: Академвидав, 2008. – 279 с.

13. Рижак Л. Філософія: підручник / Людмила Рижак. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2013. – 650 с.

14. Федів Ю.О. Історія української філософії: навч. посіб. / Ю.О. Федів, Н.Г. Мозгова. – Київ: Україна, 2000. – 512 с.

15. Хамар У.В. Історія філософії: курс лекцій / У.В. Хамар. – Львів : Ініціатива, 2008. – 360 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
2. Інститут філософії НАНУ ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.filosof.com.ua>.
3. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.
4. Справочные материалы, учебники, хрестоматии, енциклопедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/edu/ref/ref.html>.
5. Стретерн П. Философия за 90 минут [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/stret01/index.htm>.
6. Тексты Философия XX-XXI вв. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oba.wallst.ru/library/tema/sc/filos/for/xx_age.htm.
7. Философия без границ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://platonanet.org.ua>.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 2.3 УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ У СВІТОВОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ПОЛІЛОЗІ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Українська філософія постає своєрідним явищем світової філософії. Її буття в історії світової думки розгортається у полі магнетизму західної та східної традицій філософствування. На межі між Сходом і Заходом, здолавши сили їх тяжіння, така що просякнута глибинними архетипами слов'янського етносу, постає українська «філософія серця». На слов'янських теренах зростає кордо центричне розуміння світу і людського життя: жити треба у любові зі світом, пізнавати різномайття його ладу і бути щасливим. У розумінні людського життя українська думка виходить на нові обрії щодо протиставлень явлених Сходом і Заходом. У питанні місця людини у світі українська філософія визнає людину цілісною, природною істотою, яка розпрацьовує духовну складову. Показником рівня української філософії є розуміння добра. Якщо на Сході добро виявляється в утриманні людини в межах, визначених їй суспільством

(виконання ролі, висунутої суспільством), то на Заході, навпаки, добром вважається перевершення себе, подолання власних і будь-яких інших меж. А в слов'янській традиції добром є вияв любові через відповідальність і милосердя.

Основні поняття.

Кордоцентризм – біблійне за походженням, уявлення про те, що істинна сутність людини зосереджена у серці. В європейській філософії розроблявся німецькими пієтистами Б.Паскалем і Гемстерхвойсом, німецькими романтиками (Новалісом й іншими), почасти Л.Фейербахом. В історії української думки кордоцентризм інтерпретували Віталій з Дубна, Г.Сковорода, П.Юркевич та інші. Кордоцентризм супроводжує генезис особистісної самосвідомості. Серце – насамперед ціннісний інтегратор цілісності буття. Кордоцентризм приписує серцю почуття, розум, пізнання (інтуїтивне), волю, споглядання, пам'ять, що певною мірою гальмує диференціацію і системну субординацію цих здатностей (Філософський енциклопедичний словник. К., 2002. С. 245)

Принцип милосердя – це принцип моралі людського життя, що народжується у діалозі ментальних особливостей дохристиянської Русі і християнства. Він означає, що краще бути милосердним, ніж справедливим.

Антропоцентризм – сукупність поглядів на людину як кінцеву мету світобудови та центр Всесвіту. Історично формується на ґрунті архаїчного антропоморфізму, який досягнув найбільшого розвитку у давньогрецькій релігії, пізніше – у християнстві. В українській світоглядній традиції переважає тяжіння до буттєвого поєднання Бога й людини (ідея Боголюдини у Г.Сковороди, М.Бердяєва й інших). Думка про необхідність урівноваження антропоцентризму та антропокосмізму домінує у діяльнісній концепції людини, розвинутій представниками Київської світоглядно-антропологічної школи, починаючи з 2-ої половини 1980-х рр. (Філософський енциклопедичний словник. К., 2002. С. 33).

Братства – специфічні форми вияву реформаційного руху на українській та білоруських землях у 2-й половині XVI - на початку XVII ст.; існували у Львові, Луцьку, Києві, Мінську та інших містах і селах. Братства – світські організації, що об'єднували здебільшого людей третього стану, які після переходу православних владик до унії виступили на захист батьківської віри, культури, мови, проти

інституцій та ієрархії як католицької, так і православної церков. Братства засновували школи, друкарні, шпиталі, навколо них гуртувались відомі українські й білоруські вчені (М.Смотрицький, Л.Карпович, О.Борецький, С. і Л. Зизанії й інші), які створили значну полемічну літературу, виконали чимало перекладів, сприяли демократизації освіти і розвитку культури загалом. Ідеологія братських громад еволюціонувала від реформаційних тенденцій до гуманістичних. З 2-ї половини XVII ст. значення Братств занепадає (Філософський енциклопедичний словник. К., Абрис 2002. С. 64.).

«Внутрішня» і «зовнішня» людина – поняття філософії патристики. На відміну від «зовнішньої» людини, емпіричної, «внутрішня» людина вважалася пов'язаною з над космічним творцем, ніяк не співвідносною із матеріальним світом. Суть «внутрішньої» людини мислилася осяжною тільки через надприродний світ благодаті, сили природного людського розуму вважалися недостатніми. Зосередження на «внутрішній» людині, на духовному світі було обов'язковою умовою досягнення спасіння душі віруючого. Вчення про «внутрішню» людину, що розроблялося у межах християнської філософії, відкрило шлях до розвитку такої науки про людину, як психологія, а проповідуваний принцип само зосередження, абстрагування від чуттєвих вражень сприяв становленню теоретичного мислення. Різні модифікації цього вчення наявні в українській філософській думці від Княжої доби й до XIX ст. включно. Найоригінальніші його інтерпретації репрезентовані у творчості І.Вишенського, П.Могили, Д.Тугішала, Г.Сковороди, І.Величковського, П.Юркевича. (Філософський енциклопедичний словник. К., 2002. С. 96).

Ноосфера – такий стан світу людини, коли науковий розум і практична діяльність стають планетарною силою, сумірною з силами природи. Теорію ноосфери створив Вернадський в 20-30-ті рр. XX ст. (Філософський енциклопедичний словник. К., 2002. – С. 433).

Інструментальна релігійність – релігійність як засіб досягнення мега-мети, якою є щастя конкретної людини.

Антропологічний напрям у філософії. Антропологічний поворот в українській філософії 1960-х рр. – зміна парадигми філософування, переорієнтація знелюдненої на той час ідеологічними спрощеннями філософської думки до проблем людини, способів її самоствердження у світі. Відбуваючись у межах загальнообов'язкової філософії

марксизму-ленінізму, дана переорієнтація пов'язана із філософською розробкою низки концептів, які виводили за ці межі або надавали традиційній філософії гуманістичного спрямування. Вагомою підставою для звинувачень у «ревізіонізмі» стало звернення прибічників нової тенденції до принципу практичної діяльності як наріжного в осмисленні особливостей взаємозв'язку людини й світу, що засвідчувало певну спорідненість цієї тенденції з поглядами західних неомарксистів. Антропологічний поворот в українській філософії виявився також багато у чому співзвучним тенденціям, що ствердилися на той час у світовій філософії (феноменологія, «фундаментальна онтологія» М.Гайдеггера, філософія життя, екзистенціалізм, персоналізм, «раціовіталізм» Х.Ортеги-і-Гассета й інше). Він став також поновленням філософсько-гуманістичних, кордоцентричних тенденцій вітчизняної думки Г.Сковороди, П.Юркевича, М.Хвильового. Осереддям гуманістичної переорієнтації філософських досліджень став створений у 1968 р. відділ – тоді діалектичного матеріалізму, тепер – філософської антропології Інституту філософії НАН України, який очолював В.Шинкарук. (Філософський енциклопедичний словник. К., 2002. С. 28).

Мета і завдання семінарського заняття: окресливши поле тяжіння західної і східної філософії, з'ясувати сенсовий зиск світоглядної картини української філософії, сформувані уявлення про особливості кожного етапу її становлення й розвитку.

2 Перелік питань, що виносяться на семінарське заняття.

1. Джерела і витоки української філософської думки.
2. Філософські ідеї у Київській Русі.
3. Академічна філософія в Україні XVI-XVIII ст.
4. Антропологічні виміри сучасних філософських досліджень в Україні.

3 Запитання до самоконтролю.

1. Який зв'язок існує між слов'янською культурою і українською філософією.
2. Назвіть світоців вітчизняної філософської думки XIV-XVII ст.
3. Вирішення проблеми пізнання в українській філософії XVIII-XIX ст.

4. Вирішення проблеми людини філософами Києво-Могилянської академії.
5. Назвіть характерні риси української філософії XVIII-XX ст.
6. Доробок філософів української діаспори (перша половина XX ст.).
7. Сучасна київська філософська школа новітньої України.

4 Тести.

1. Як особливий напрямок духовної діяльності, українська філософія виникає: а) на ґрунті поступового розвитку слов'янської міфології; б) на основі розвитку освіти та писемності у Київській Русі; в) внаслідок навчання в європейських закладах освіти; г) разом із запровадженням християнства візантійського типу; д) на основі давніх священних слов'янських текстів.

2. За своїми особливостями рання українська філософська думка часів Київської Русі тяжіла: а) до морального повчання та життєвої настанови; б) до вибудовування абстрактно-теоретичних конструкцій; в) до містико-афористичної символіки; г) до космоцентризму та натурфілософії.

3. Характерними рисами української філософії є: а) універсам світів; б) кордо центризм; в) індивідуалізм; г) інтуїтивізм; д) інша відповідь.

4. Для проявів українського гуманізму є характерним: а) реабілітація цінності земного життя та інтерес до суспільно-історичної проблематики; б) підвищений інтерес до природознавства та точних наук; в) прагнення протиставити духовно заглиблене православ'я католицизму; г) застосовувати дані точних наук до вивчення людини.

5. Професійна філософія вперше виникає в Україні: а) в монастирях та монастирських школах; б) в університетах; в) у християнських братських школах; г) у Києво-Могилянській академії; г) завдяки діяльності Г.Сковороди.

6. Філософські курси Києво-Могилянської академії являли собою: а) оригінальні філософські концепції, розроблені її професорами; б) курси пізньої західноєвропейської схоластики, запозичені українськими мислителями; в) типові курси західноєвропейських університетів із вкрапленням новітніх даних науки та в інтерпретації, що відповідала традиціям українського менталітету.

7. Першим вищим навчальним закладом на теренах України була: а) Острозька академія; б) Києво-Могилянська академія; в) Львівський університет ім. І.Франка.

8. Центр пізнавальних процесів у людини за П.Юркевичем: а) душа; б) розум; в) серце; г) інтелект.

9. Вчення про ноосферу та загальні перспективи науково-технічного поступу людства було розроблене: а) П.Юркевичем; б) В.Зеньковським; в) О.Гіляровим; г) В.Вернадським.

10. Напрямки сучасних українських філософських досліджень: а) аналітична філософія; б) філософська антропологія; в) соціально-політична філософія; г) історія світової філософії; д) інше.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Слов'янська культура як виток української філософії.
2. Особливості та головні питання філософської думки в епоху Київської Русі.
3. Філософія українського Відродження та Просвітництва.
4. Внесок українських вчених XV-XVI ст. у розробку гуманістичних ідей (Ю.Дрогобич, П.Русин, С.Оріховський-Роксолан й ін.).
5. Україна – Європа: духовні зв'язки Відродження.
6. Філософування XVII-XVIII ст. в Україні.
7. Життя та філософська діяльність Г.Сковороди.
8. «Філософія серця» П.Юркевича.
9. Розвиток української філософії у XIX-XX ст.
10. Провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі.
11. Поява професійної філософії в Україні.
1. Роль Кирило-Мефодіївського товариства у розробці філософії національної ідеї.
12. Зміст основних положень історіософії М.Грушевського.
13. Філософські ідеї в українській літературі та громадсько-політичних рухах першої чверті XX ст.
14. Чим різняться відповіді в українській і російській філософії на запитання: «віра чи розум?».
15. Особливості розвитку української філософії XX ст.
16. Філософські засади української національної ідеї: історія, сьогодення.

17. Вітчизняна філософія сучасного періоду.

6 Рекомендована література.

Базова

1. Бондаревич І.М. Філософія: діалог мислителів, епох, цивілізацій: навчальний посібник / І.М. Бондаревич. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 252 с.

2. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник / І.М. Бондаревич. – Київ: Алерта, 2013. – 240 с.

3. Горський В.С. Історія української філософії: Підручник / В.С. Горський, К.В. Кислюк. – К.: Либідь, 2004. – 488 с.

4. Історія української філософії : підручник / М.Ю. Русин, І.В. Огородник. – К.: Академвидав, 2008. – 624 с.

5. Огородник І.В. Українська філософія в іменах: Навч. посібник / І.В. Огородник, М.Ю.; за ред. М.Ф. Тарасенка. – К.: Либідь, 1997. – 328 с.

6. Горський В.С. Історія української філософії: підруч. для студ. в.н.з. / В.С. Горський, К.В. Кислюк. - К.: Либідь, 2004. – 488 с.

Допоміжна

1. Філософія як історія філософії: підручн. / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський; за ред. В.І. Ярошовця. – Київ.: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

2. Донцов Г.Д. Про національний характер / Г.Д. Донцов // Укр. Нац. Фронт: дослідження, документи, матеріали / Упоряд. М.В. Дубас, Ю.О. Зайцев. – Львів, Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ, 2000. – 680 с. – С. 164-167.

3. Історія української філософії: Хрестоматія / упоряд. М.В. Кашуба. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – 356 с. – С. 61-68, 103-110, 186-199, 250-261, 296-300.

4. Хамар У.В. Світ філософії: Практикум з історії філософії для студентів ВНЗ / У.В. Хамар, В.В. Кондзьолка. – Львів: Ініціатива, 2008. – 474 с. – С. 237-240.

5. Чижевський Д. Філософські твори: [у 4-х т.] / під заг. ред. В. Лісового. – Т. 1, 2. – Київ: Смолоскип, 2005.

6. Вандишев В.М. Феномен української філософії: пошук ідей: монографія / В.М. Вандишев В.М. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 144 с.

7. Горбач Н.Я. Філософські переконання Івана Франка / Н.Я. Горбач. – Л. : Каменяр, 2006. – 112 с.

8. Гончарук Т. Олександр Кульчицький у контексті світової філософії / Т.В. Гончарук; Терноп. академія нар. господарства. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 280 с.

9. Горський В. Біля джерел: нариси з історії філософської культури України / В.С. Горський. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 257 с.

10. Горський В. Біля джерел: нариси з історії філософської культури України / В.С. Горський. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 257 с.

11. Захара І.С. Академічна філософія України (XVII - першої полов. XVIII ст.) / І.С. Захара. – Л.: Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 237 с.

12. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії / С.Б. Кримський. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 720 с.

Інформаційні ресурси

1. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні [Текст] / Д. Чижевський. – Мюнхен, 1983. – 175 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/cultur/cult11.htm>.

2. Наливайко С. Індоевропейські таємниці України. – Київ: Просвіта, 2004 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2908187>.

3. Історія філософії: Підручник / Ярошовець В.І., Бичко І.В., Бугров В.А. та ін.; за ред. В.І. Ярошовця. – Київ: ПАРАПАН, 2002. – 774 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2917065>.

4. Сковорода Григорій. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба; Пер. поезії В. Войтович. – Львів: Світ, 1995. – 528 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2908206>.